UGC Approved Journal
Sr. No. 64310

ISSN 2319-8648

Indexed (IIJIF)

Impact Factor - 2.143

Current Global Reviewer

UGC Approved International Refereed Research Journal Registered & Recognized
Higher Education For All Subjects & All Languages

Special Issue

Issue I, Vol II 10th February 2018

Editor in Chief
Mr.Arun B. Godam

www.rjournals.co.in

Scanned by CamScanner

Economics			
1	Trends and Patterns of Public Health Expenditure: A Study for the State Odisha, India	Susanta Nag	194
2	Globalization and Economic Growth in India	Dr. Mahadeo Yadav	201
3	Impact on GST on Various Sectors	Mr. Devidas Gokul Govali	208
4	Globalisation and India's International Trade – A Study	Dr. N.V. Hodlurkar	211
5	"Reflections Of Globalization On Indian Agriculture"	Avinash Kamalakar Jumare, Suryawanshi Bhandaji Rangrao	214
6	Globalisation And Its Impact On Indian Economy	Naniket G. Suryavanshi	217
7	Impact Of Globalisation On Indian Agriculture	Prof. Rakesh Bhoir	220
8	Economic Reforms and Agricultural Production in India	Sakshi, Susanta Nag, Sonia Khajuria	224
9	जागतिकीकरण व भारतीय शिक्षण : संधी आणि आव्हाने	डॉ. [illegible], डॉ. [illegible]	232
10	जागतिकीकरण आणि भारतीय कृषी व्यवस्था	डॉ. [illegible]	236
11	जागतिकीकरणानंतर भारतीय कृषी क्षेत्र	प्रा. [illegible]	240
12	जागतिकीकरण आणि नागरीकरण	डॉ. [illegible]	243
13	जागतिकीकरण : विकास आणि परिणाम	डॉ. [illegible]	247
14	" जागतिकीकरण : एक सर्वव्यापी प्रक्रिया "	डॉ. [illegible]	250
15	" जागतिकीकरण : समाज आणि संस्कृती "	[illegible]	252
16	जागतिकीकरणाचा भारतीय शिक्षणपद्धतीवर परिणाम	[illegible]	254
17	मराठवाडा आणि [illegible]	डॉ. [illegible]	257

Scanned by CamScanner

CURRENT GLOBAL REVIEWER
ISSN : 2319 - 8648 Impact Factor : 2.143 SPECIAL ISSUE Issue 1, Vol II, 10th Feb 2018

जागतिकीकरणानंतर भारतीय कृषी क्षेत्र.

प्रा.[illegible]
विभागप्रमुख, अर्थशास्त्र विभाग, र.भ. अट्टल महाविद्यालय, गेवराई , ता.गेवराई जि.बीड

(11)

प्रस्तावना :

आंतरराष्ट्रीय व्यापार जागतिकीकरणाची बीजे १९४४ च्या ब्रेटनवूड्स संमेलनामध्ये दिसून येतात. याच संमेलनात आंतरराष्ट्रीय व्यापार संघटनेच्या स्थापनेची शिफारस करण्यात आली. त्यानुसार १९४८ साली गॅटची व त्यानंतर १ जानेवारी, १९९५ रोजी गॅट च्या स्वरूपात सुधारणा करून जिनेव्हा येथे WTO म्हणजेच जागतिक व्यापार संघटनेची स्थापना करण्यात आली. भारत हा जागतिक व्यापार संघटनेचा संस्थापक सदस्य आहे.

भारत १९९१ साली जागतिकीकरणाची सुरुवात झाली. तत्कालीन भारतीय अर्थव्यवस्थेत राजकीय असंतुलन निर्माण झाल्याने या आर्थिक संकटातून मार्ग काढण्यासाठी आंतरराष्ट्रीय नाणेनिधीच्या दडपणामुळे नवीन आर्थिक धोरणाचा स्वीकार करावा लागला. हे नवीन आर्थिक धोरण म्हणजेच खाजगीकरण, उदारीकरण आणि जागतिकीकरण होय. जागतिकीकरणाच्या माध्यमातून भारतीय अर्थव्यवस्था जागतिक बाजारपेठेशी जोडणे आणि स्पर्धात्मकता निर्माण करणे हा हेतू होय.

जागतिकीकरण म्हणजे जगातील भिन्नभिन्न अर्थव्यवस्थांच्या एकत्रिकरणाची प्रक्रिया आहे. "देशाच्या भौगोलिक सीमेपलिकडे वस्तू व सेवांची देवाणघेवाण, आंतरराष्ट्रीय भांडवलाची गतिशीलता, तंत्रज्ञानाचा वाढता प्रसार या सर्वांमुळे वाढलेले परस्परावलंबित्व म्हणजे जागतिकीकरण होय." जागतिक बँकेच्या मते, "जागतिकीकरण म्हणजे उत्पादित वस्तू, सेवा यांच्या व्यापारावरील निर्बंध हळूहळू रद्द करणे, आयातीचे दर कमी करणे, सार्वजनिक क्षेत्रातील उद्योगांचे खाजगीकरण करणे होय."

जागतिकीकरणाच्या या नवीन धोरणाचा स्वीकार केल्याने त्याचा अर्थव्यवस्थेतील विविध क्षेत्रावर परिणाम होणे स्वाभाविक होते. जागतिकीकरणाचा भारतीय अर्थव्यवस्थेचा कणा समजल्या जाणाऱ्या कृषी क्षेत्रावर दूरगामी परिणाम होणे स्वाभाविक आहे. भारताच्या आर्थिक विकासामध्ये कृषी क्षेत्राचे स्थान महत्त्वाचे आहे. इ.स.२०११ च्या जनगणनेनुसार एकूण लोकसंख्येपैकी ५४.६% लोकसंख्या कृषी व संलग्न क्षेत्रात कार्यरत आहे. २०१६-१७ या कालावधीत या क्षेत्राचा देशांतर्गत स्थूल उत्पादनातील वाटा १७.४ % इतका आहे. स्वातंत्र्य प्राप्तीनंतर राबवण्यात आलेल्या पंचवार्षिक योजना कालावधीत कृषीचा वाटा पुढील प्रमाणे :

योजना	कालावधी	GDP मधील कृषी क्षेत्राचा वाटा %
पहिली	१९५१-५६	२.७१
दुसरी	१९५६-६१	३.१५
तिसरी	१९६१-६६	-०.७३
चौथी	१९६९-७४	२.५७
पाचवी	१९७४-७९	३.२८
सहावी	१९८०-८५	२.५२
सातवी	१९८५-९०	३.४७
आठवी	१९९२-९७	४.७२
नववी	१९९७-०२	२.४४
दहावी	२००२-०७	२.३०
अकरावी	२००७-१२	३.३०

वरील आकडेवारीवरून असे लक्षात येते की, कृषी क्षेत्राची पंचवार्षिक योजना कालावधीमधील प्रगती ही समाधानकारक राहिली असे म्हणता येईल. अपवाद तिसरी योजना वगळता परंतु भारताने १९९१ ला नवीन आर्थिक धोरणाचा स्वीकार केला, त्या नंतर [illegible]

Scanned by CamScanner

योजनेच्या कालावधी (१९९२-१९९७) कृषीचा वाटा ४.६८% एवढा उच्चांकी राहिला. परंतु त्यानंतरच्या योजना कालावधीत कृषीक्षेत्राचा विकासाचा दर ४% गाठता आला नाही.

यावरून असे स्पष्ट होते की, जागतिकीकरणाच्या प्रक्रियेमध्ये सरकारी प्राधान्यक्रम औद्योगिक व सेवा क्षेत्राकडे जेवढे लक्ष केंद्रीत झाले तेवढे लक्ष कृषी क्षेत्राकडे देण्यात आले नाही. त्यातच जागतिक व्यापार संघटनेच्या अटी हे आणखी कारण सांगता येईल. कारण १९९४ च्या करारानंतर कृषी संदर्भात [illegible] जागतिक व्यापार संघटनेच्या अटी हे एक महत्त्वाचा विषय होता. या परिषदेमध्ये असे निर्णय घेण्यात आले की, विकसीत देशांनी २००५ पर्यंत [illegible] कृषी ३६% ने कपात करावी. तर विकसनशील देशांनी २००४ पर्यंत २४% ने घट करावी आणि कमी विकसीत देशांनी आयात करात कपात करण्याची आवश्यकता नाही. देशांतर्गत बाजारपेठेत किमान ३% पर्यंत [illegible] पूर्ण ५% पर्यंत वाढवावी. शीतकरणासाठी [illegible] इत्यादी साठी दिले जाणारे अनुदान कमी करावेत. विकसीत देशांनी २०% पर्यंत व विकसनशील देशांनी १३% पर्यंत कमी करावीत. या करारानुसार विकसीत देशांनी निर्यात अनुदानात ३६% व विकसनशील देशांनी २४% पर्यंत कमी करावी.

सन १९९२ पासून २०१६-१७ या कालावधीत कृषी व संलग्न क्षेत्राचा सरासरी वार्षिक वृध्दी दर साधारणपणे ३.२% एवढा राहिला आहे. परंतु या आणीदरच्या कालावधीमध्ये मोठ्या प्रमाणावर चढउतार पाहावयास मिळतात. आठव्या योजनेमध्ये कृषीदर हा ४.६८% एवढा राहिला. परंतु त्यानंतरच्या योजनांमध्ये कृषी दरात घट झाली. दहाव्या योजनेदरम्यान कृषी वृध्दी दर २.३० % एवढा राहिला. बाराव्या योजनेच्या सुरूवातीच्या दोन वर्षांमध्ये हा दर ३% एवढा राहिला. दशकांच्या आधारावर पाहिले असता १९९० च्या दशकामध्ये कृषीविकास दर सरासरी २.९% होता. पाठोपाठ २००० च्या दशकामध्ये २००१-०२ ते २०१३-१४ या काळात कृषीविकास दर ३.४% वर पोहचला. या वरून असे लक्षात येते की, समग्र जी.डी.पी.चा वृध्दी दर कृषी क्षेत्राच्या वृध्दी दरापेक्षा खूपच अधिक आहे. कृषी क्षेत्रातील वृध्दीदर वाढविण्यासाठी आवश्यकता आहे की, कृषीक्षेत्रातील संशोधन व विस्तार यातील गुंतवणूक वाढविली पाहिजे. वास्तविकता ही आहे की, या गोष्टींसाठी कोणतीच गुंतवणूक केल्या जात नाहीत.

कोणत्याही क्षेत्रातील वृध्दी ही त्याच क्षेत्रात केल्या जाणाऱ्या गुंतवणूक भांडवल वृध्दी, उत्पादनाचे प्रमाण यावरतीच अवलंबून असते. कृषीच्या विकासाला गती देण्यासाठी सर्वात महत्त्वाची गोष्ट म्हणजे कृषी क्षेत्रातील सकल भांडवल निर्मिती होय. जी सार्वजनिक व खाजगी क्षेत्राकडून केल्या जाणारी वास्तविक गुंतवणूक असते. वरीलकारणे महत्त्वाची गोष्ट म्हणजे भारतामध्ये कृषीक्षेत्रात सार्वजनिक क्षेत्राची गुंतवणूक ही खाजगी क्षेत्रापेक्षा कमी होत चालली आहे. १९८० च्या दशकाच्या सुरूवातीच्या वर्षामध्ये जवळपास मध्ये सार्वजनिक आणि खाजगी क्षेत्रातील गुंतवणूकीचे प्रमाण जवळपास समान राहिले आहे. परंतु २००० च्या दशकामध्ये खाजगी क्षेत्राची गुंतवणूक सार्वजनिक गुंतवणूकीपेक्षा अधिक राहिली आहे.

कृषी व संलग्न क्षेत्रातील सकल भांडवल निर्मिती (२००४-०५ च्या किंमतीनुसार) :

	कृषीमध्ये भांडवल निर्मिती			% एकूणवारीमध्ये		
वर्ष	सार्वजनिक	खाजगी	एकूण	सार्वजनिक	खाजगी	एकूण
२००४-०५	१६१८७	५९९०९	७६०९६	६.७	७.८	७.५
२००५-०६	२०७३९	६२२०४	८२९४३	७.१	७.४	७.३
२००६-०७	२५६०६	७५४९६	१०११०२	७.२	६.७	६.८
२००७-०८	२७६३८	९५६३७	१२३२७५	६.३	६.८	६.७
२००८-०९	२६६६२	१३३६५५	१६०३१७	५.०	९.६	८.३
२००९-१०	३३२००	१५१३२५	१८४५२५	५.५	९.२	८.३
२०१०-११	३२९५८	१६४३९६	१९७३५४	४.१	८.२	७.४
२०११-१२	३६७९२	२३८६०७	२७५३९९	५.४	९.५	८.६
२०१२-१३	४०४२५	२१८४४४	२५८८६९	५.६	८.३	७.७
२०१३-१४	४८९६३	२३९७६०	२८८७२३	५.४	८.७	७.१

© Shaurya Publication, Latur | www.cjournals.co.in | Email-hitechresearch11@gmail.com

CURRENT GLOBAL REVIEWER
ISSN : 2319 - 8648 Impact Factor : 2.143 SPECIAL ISSUE Issue I, Vol II , 18th Feb 2018

कृषी व संलग्न क्षेत्रातील सार्वजनिक व खाजगी गुंतवणूक (२००४-०५ च्या किंमतीनुसार)

	कृषीमधील गुंतवणूक			% टक्केवारीमध्ये		
वर्ष	सार्वजनिक	खाजगी	एकूण	सार्वजनिक	खाजगी	एकूण
२००४-०५	१६१८७	५९९०९	७६०९६	०.५	१.८	२.३
२००५-०६	१९९४०	६६६६४	८६६०४	०.६	१.९	२.४
२००६-०७	२२९८७	९९०७०	१२२०५७	०.६	१.८	२.४
२००७-०८	२३२५७	८२४८४	१०५७४१	०.५	१.९	२.५
२००८-०९	२०५७२	१२६५५५	१४७१२७	०.५	२.४	२.९
२००९-१०	२२६९३	११०४६९	१३३१६२	०.५	२.३	२.८
२०१०-११	१९८५४	११२८८०	१३२७३४	०.४	२.१	२.५
२०११-१२	३६७१२	२३८६७९	२७५३९१	०.४	२.७	३.१
२०१२-१३	३४८६३	२०२९९५	२३७८५८	०.४	२.०	२.४
२०१३-१४	४०११०	१९८७८६	२३८८९६	०.४	१.८	२.२

खाजगी क्षेत्रातील गुंतवणूक ही सार्वजनिक गुंतवणुकीला पूरक असते जी कृषी क्षेत्राला प्रोत्साहन देण्यात अधिक जलद आणि परिणामकारक प्रकारे कार्य करते. वरील तालिकेवरून हे स्पष्ट होते की, सार्वजनिक क्षेत्रापेक्षा खाजगी गुंतवणूक ही अधिक राहिली आहे. यावरून असे दिसून येते की, २००० च्या उत्तरार्धात कृषी क्षेत्रास गति देण्यास २१ व्या शतकाच्या पहिल्या दशकामध्ये अधिक लाभासाठी गुंतवणुकीने प्रेरणादायी कार्य केले आहे.

या ठिकाणी लक्ष देण्याजोगी ही गोष्ट आहे की, एनएसएस राष्ट्रीय लेखा सांख्यिकीच्या मते कृषीमधील गुंतवणूक प्रामुख्याने मोठ्या आणि मध्यम सिंचन प्रकल्पांमध्येच केली जाते. कृषी मध्ये सार्वजनिक गुंतवणुकीचे विश्लेषण हे एनएसएस च्या आकडेवारीवर आधारित आहे. जेव्हा की कृषी विकासास गति देण्यास सार्वजनिक गुंतवणूक महत्त्वपूर्ण असते.

कृषी क्षेत्राच्या विकासामध्ये जर गुंतवणुकीचा अभाव असेल तर कृषी विकासास अडथळे ठरणाऱ्या गोष्टी कोणत्या ? याची चर्चा झाली पाहिजे. कृषी मध्ये उत्पादन घेणाऱ्या सर्व साधनांमध्ये वाढ केली पाहिजे का ? त्या संसाधनांच्या संरचनेमध्ये सुधारणांची आवश्यकता आहे हे पाहिले पाहिजे.

संदर्भ :

१. Datt and Sundharam (२०१०) Indian Economy, S.Chand & Company New Delhi.२
२. Agricultural Statistics at a glance -२०१५ & २०१६ - Directors of Economics and statistics Gov of India.
३. योजना मासिक
४. प्रतियोगीता दर्पण, सामान्य अध्ययन : भारतीय अर्थव्यवस्था.
५. Planning Commission, Five Year Plan Report
६. N.S.S.O चे विविध अहवाल.

Scanned by CamScanner